

SOCIOLOGIJA OBRAZOVANJA

3. PREDAVANJE

Prof. dr Slavka Gvozdenović

SOCIOLOGIJA OBRAZOVANJA I DRUGE NAUKE

„Sporno je svako povlačenje granica u prostoru,
još spornije u vremenu, a najspornije u mišljenju."
Đuro Šušnjić: *Metodologija*

- Budući da obrazovanje sve više postaje predmet interdisciplinarnog istraživanja, sociologija obrazovanja je upućena na integraciju određenog broja saznanja o fenomenu obrazovanja do kojih dolaze druge nauke.
- Proučavanjem različitih aspekata obrazovanja bavi se više društvenih nauka i oblasti znanja, kao i samostalnih naučnih disciplina.
- Izdvajamo odnos sociologije obrazovanja sa ***filosofijom, pedagogijom, psihologijom i ekonomikom obrazovanja***, ne sporeći pri tom značaj saradnje i sa ostalim oblastima znanja.

SOCIOLOGIJA OBRAZOVANJA I FILOSOFIJA

- Povezanost filosofije i sociologije obrazovanja u promišljanju fenomena obrazovanja korespondira sa odnosom između filosofije i posebnih nauka.
- Tokom istorije mišljenja iz filosofije su se izdvojile posebne nauke, što govori o upućenosti filosofije na rezultate posebnih nauka, kao i o njihovim uzajamnim uticajima.
- **Filosofija teži saznanju cjeline svijeta, vrijednosti i smisla života**, kritički proučava svoje pretpostavke i traga za istinom.
- **Predmet izučavanja filosofije jeste cjelina svega što jeste.**
- **Posebne nauke za svoj predmet istraživanja imaju ograničenu vrstu pojava koju istražuju**, kao i posebne metode koje tom predmetu odgovaraju.
- Da bi mogle uspostaviti međusobnu povezanost u okviru cjeline ljudskih znanja, posebne nauke moraju biti upućene na filosofiju.

- Bez **filosofije** koja omogućuje široko sagledavanje i razumijevanje mjesta vaspitanja u savremenom životu, zadatak vaspitanja se pretvara u stvar iskustva i rutine (Djui).
- Budući da praksa vaspitanja proizilazi iz cjeline čovjekovog shvatanja svijeta, može se reći da je **vaspitanje**, a samim tim i **nastava, prva praksa filosofije**.
- **Filosofija je *upletena* u nastavu odredbom njenih ciljeva**, a potom načinom na koji se realizuju postavljeni ciljevi.
- Promišljanjem ciljeva vaspitanja i nastave, kao i postupaka kojim se ti ciljevi mogu ostvariti bavi se ***filosofija nastave***.
- Saznanja do kojih dolaze ***filosofija obrazovanja i filosofija nastave*** mogu poslužiti kao polazna osnova za preispitivanje pozitivnih i negativnih mogućnosti obrazovanja.
- **Obrazovanje, dakle, nema samo socijalnu funkciju, već je ono, prije svega, egzistencijalna kategorija čovjekova postojanja.**

Proces oblikovanja odnosa prema životu i osposobljavanje ličnosti za život u zajednici uvijek sobom nosi i određenu ***filosofiju obrazovanja (i vaspitanja)***.

- Sociološka proučavanja obrazovanja mogu postati osnov filozofskih uopštavanja u kontekstu oblikovanja misaonog odnosa prema svijetu.
- Filozofski pristup pomaže da se sagleda društveni značaj obrazovanja, njegove mogućnosti, ali i granice.
- Kao što može biti **izvor napredovanja i razvoja**, obrazovanje može postati **sredstvo vladanja u tehničkom smislu, izvor *modernog ropstva* i/ili *društvenih nejednakosti***. Dragocjena saznanja u pogledu istraživanja nejednakosti u društvu i obrazovanju, upravo pruža sociologija obrazovanja.

- **Jedinstvo filosofije i obrazovanja emanira nastojanje da se sticanje znanja poveže sa iskustvom, a ponašanje sa etičkim vrednovanjem i normativitetom.**
- Podsjećajući na činjenicu da je **problem obrazovanja čovjeka u središtu interesa savremenog svijeta**, Maks Šeler (1996: 68) konstatuje da jedva da ima pokušaja *filosofskog određenja biti obrazovanja*.
- **Razmatranje obrazovanja sa aspekta filosofije zahtijeva traganje za odgovorima na pitanja o tome šta u stvari znači *obrazovanje*, a šta znači *biti obrazovan*?**
- Da li je smisao obrazovanja u obrazovanju samome ili u *koristi* koje obrazovanje sobom donosi?
- Koja je funkcija obrazovanja u realizovanju onoga što još nije, a trebalo bi da se pokaže *boljim* u budućnosti?
- Gdje smo mi danas u pogledu samorazumijevanja našeg istorijskog bića i duhovnog razvoja?
- Svaki od mogućih odgovora ukazuje na brojne specifičnosti u shvatanju čovjeka i suštine povijesti, a samim tim i na povijest različitih pristupa.

- **Filosofski pristup** karakteriše sagledavanje obrazovanja sa aspekta cjeline povijesnog razvoja
- **sociološka razmatranja** upućuju na međusobnu povezanost obrazovanja i globalnog društvenog sistema, istraživanje društvenih procesa, promjena i odnosa unutar sfere obrazovanja.
- U tom kontekstu su mogući **plodni efekti *povezivanja* filosofije i sociologije obrazovanja:**
 - sticanje znanja o smislu i vrijednosti obrazovanja;
 - razvoj ličnosti i individualnosti;
 - proširivanje i bogaćenje iskustva;
 - stvaralačko djelovanje u slobodi i odgovornosti;
 - istraživanje problema svijeta, vrijednosti i smisla života.
- Njihov susret zbiva se u razmatranju jedinstva cjeline i njenih dijelova – kroz bavljenje pitanjima čovjeka, društva i kulture.
- Saradnja između sociologije obrazovanja i filosofije omogućuje uspješnije vrednovanje teorije i prakse obrazovanja i na toj osnovi pozitivno usmjeravanje aktuelnih promjena i procesa u društvu i obrazovanju.

SOCIOLOGIJA OBRAZOVANJA I PEDAGOGIJA

„Čovek samo *vaspitanjem* može postati čovekom.
On nije ništa drugo do ono što od njega načini vaspitanje.“
Immanuel Kant: *Vaspitavanje dece*

- **Pedagoški aspekt u odredbi pojma obrazovanja upućuje na praksu vaspitnog djelovanja, koja je posredovana sadržajima obrazovanja.**
- **Pedagogija se najčešće definiše kao nauka o vaspitanju, što govori u prilog filofske zasnovanosti i društvene uslovljenosti problema vaspitanja.**

Vaspitanje – najširi pedagoški proces i pojam

- Polazeći od društvene uslovljenosti vaspitanja, Trnavac i Đorđević (1998) ukazuju na vaspitanje kao *konkretnu formu društvenog odnosa i međuljudske komunikacije*.
- „*Vaspitanje, dakle, ima svoje sociološko značenje, a to značenje treba otkriti i upoznati, ako želimo da nam pedagoške koncepcije odgovaraju aktuelnoj društvenoj stvarnosti i društvenim potrebama*“. (Trnavac – Đorđević, 1998: 68)
- Vaspitanje predstavlja „*ukupnost uticaja i aktivnosti koje vrše društvo kao celina, pojedine socijalne grupe, institucije, organizacije, porodica i pojedinci, u težnji ka ostvarenju postavljenih ciljeva*“. (isto, str. 11)

- **Opšta pedagogija** proučava opšte, teorijske i fundamentalne probleme **vaspitanja** (**predmet, ciljeve, zadatke, sistem**) ***kao jedinstvenog i kontinuiranog doživotnog procesa.***
- Društvena zajednica utiče na formulisanje **ciljeva vaspitanja** - oni se uvijek odnose na ishode koji su individualno i društveno poželjni.
- Bilo da u prvi plan ističu **interese društva ili interese pojedinca**, ili da ekspliciraju uravnotežen odnos između njih, **ciljevi vaspitanja se uvijek odnose i na stvaralačku aktivnost same ličnosti** koja se razvija i formira u **okolnostima jednog konkretnog društva.**
- **Obrazovanje** se u ovom kontekstu određuje kao **uži proces i pojam**, koji se odnosi na **usvajanje znanja, izgrađivanje vještina i navika, razvoj sposobnosti, usvajanje sistema vrijednosti i pravila ponašanja.**

- **Obrazovanje u širem značenju** se određuje kao proces **individualnog razvoja i duhovnog oblikovanja svakog pojedinca koji traje tokom čitavog života**. Suštinska odlika tog procesa sastoji se u prožimanju i povezivanju formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja.
- Obrazovanje podrazumijeva rad na sebi (samoobrazovanje), ne može se redukovati na pedagošku praksu, niti na preuzimanje određenih društvenih uloga.

Saradnja sociologije obrazovanja i pedagogije omogućuje:

- potpunije preispitivanje odnosa između **obrazovnog i školskog sistema**,
- sagledavanje **njihove** društveno-istorijske uslovljenosti i
- unapređivanje teorije i prakse obrazovanja.
- **Sociologija obrazovanja** istražuje uticaj socijalnih činilaca na funkcionisanje vaspitno-obrazovnog sistema, kao i povratni uticaj obrazovanja na različite oblasti društvenog života;
- **Pedagogija** izučava odnose unutar vaspitno-obrazovnog procesa, a samim tim i brojna teorijska i praktična pitanja obrazovanja i nastave. Poseban značaj za sociologiju obrazovanja ima **didaktika kao opšta teorija nastave i učenja**. Povezivanje sociologije obrazovanja i didaktike može doprinijeti efikasnijem organizovanju nastave, uspješnijem radu škole i nastavnika, boljem povezivanju rada škole i potreba društvene sredine.

- Sociološka razmatranja različitih faktora koji utiču na proces socijalizacije ličnosti omogućuju objektivnije sagledavanje položaja i uloge pojedinca u užoj i široj zajednici.
- Razmatrajući jedinstvo individualne i socijalne dimenzije vaspitanja i obrazovanja, Paul Natorp ističe da je svako obrazovanje s jedne strane socijalno, s druge individualno, da osnovna težnja škole treba da bude usmjerena u pravcu *obrazovanja volje i samostalnog mišljenja u obrazovanju intelekta*.
- Za razliku od shvatanja prema kojima u središtu vaspitanja treba da bude pojedinac, Emil Dirkem afirmiše društveni karakter vaspitanja, smatrajući da je moguća individualizacija putem socijalizacije.
- **Dirkem vaspitanje određuje kao proces *sistematske socijalizacije* kojim generacija odraslih nastoji da uvede mlade generacije u postojeće okvire društvenog života**, da ih osposobi za preuzimanje različitih društvenih uloga i učešće u društvenom životu. Pojedinac, prema Dirkemu, ima vrijednost samo ukoliko doprinosi uspješnom funkcionisanju sistema.
- **Prilikom razmatranja odnosa između pedagogije i sociologije Dirkem ukazuje na odlučujuću ulogu sociologije u određivanju ciljeva i izboru sredstava koje vaspitanje treba da slijedi.**

- **Sociologija obrazovanja i pedagogija su upućene na trajnu saradnju u proučavanju društvenih i individualnih potreba i interesa.**
- Sociologija obrazovanja ne proučava samo pojedinca i njegove potrebe i interese, već i vaspitanje kao *sredstvo pomoću koga društvo stalno obnavlja uslove svoje egzistencije* (Koković, 1992: 16)
- Sagledavanje pojedinačnih pristupa teoriji i praksi vaspitanja i obrazovanja u datom društvenom kontekstu zahtijeva interdisciplinarnu saradnju prilikom vrednovanja kvaliteta obrazovanja (i kvaliteta života) na individualnom i društvenom planu.
- Preispitivanje kvaliteta promjena u društvu i obrazovanju usmjerava na **trajno povezivanje saznanja do kojih dolaze sociologija obrazovanja, pedagogija i druge društvene nauke.**

SOCIOLOGIJA OBRAZOVANJA I PSIHOLOGIJA

- **Međusobna uslovljenost sociologije obrazovanja i psihologije** proizilazi iz jedinstva psihičkog i društvenog života pojedinca, iz potrebe da se psihološki fenomeni izučavaju u povezanosti sa određenom društvenom sredinom.
- **Psihologija se definiše kao nauka o psihičkim pojavama ili psihičkoj stvarnosti.**
- **Predmet proučavanja** psihologije jesu psihičke pojave, odnosno subjektivni doživljaji koji impliciraju određene vrste ponašanja.
- **Osnovni zadatak psihologije jeste da unapređuje i produbljuje saznanja o psihičkom životu.** Saznanja do kojih dolazi psihologija imaju *teorijski i praktični značaj*.
- ***Teorijski značaj*** psihologije sastoji u upoznavanju karakteristika i zakonitosti psihičkog života
- ***Praktični značaj*** psihologije ogleda se u primjeni rezultata psiholoških istraživanja u različitim oblastima ljudske djelatnosti.

Povezivanje sociologije obrazovanja sa posebnim psihološkim disciplinama: *psihologijom obrazovanja* i *socijalnom psihologijom*

- ***Psihologija obrazovanja*** proučava psihološke aspekte procesa obrazovanja i samoobrazovanja. Kod nekih autora pod nazivom ***pedagoška psihologija***, definiše se kao naučna disciplina koja istražuje psihičku aktivnost subjekata u vaspitanju i obrazovanju, probleme iz oblasti **učenja, pamćenja, inteligencije, motivacije, usmjeravanje učenika, psihološke promjene pojedinaca** i dr.
- Da li će psihološke promjene osobe koja uči imati psihološki razvojni karakter, zavisi od sadržaja i načina učenja koji su utvrđeni aktuelnim ciljevima vaspitanja i obrazovanja.
- *Učenje* se, sa aspekta *psihologije*, određuje kao mijenjanje ponašanja individue koje je izazvano vježbom, praksom ili treningom pri čemu se naglašava sam proces učenja.
- U *pedagogiji* je akcenat na rezultatima učenja pri čemu se apostrofira usvajanje informacija, znanja, vještina i navika, a u širem smislu ovladavanje dostignućima prethodnih generacija.

- Dok je za ***zapadnu (građansku)*** psihologiju **obrazovanja** karakteristično **isticanje individualnih činilaca ponašanja** u odnosu na društvene činioce formiranja i razvoja ličnosti, ***sovjetska*** psihologija **obrazovanja ističe značaj socijalnih činilaca**.
- Sergej Flere kao poseban razlog za upućenost *psihologije obrazovanja* na saradnju sa sociologijom obrazovanja upravo navodi izbjegavanje stalne opasnosti od nominalističkog pristupa. Iako obje nauke izučavaju vaspitanje i obrazovanje, postoji razlika u pristupu i metodama.
- Rezultati istraživanja u cjelini će biti pouzdaniji ukoliko se ostvari uzajamno povezivanje između psihološkog i sociološkog pristupa.

- Uticaj socijalnih faktora na razvoj ličnosti, kao i ulogu psihičkih faktora u socijalnim zbivanjima proučava ***socijalna psihologija***.
- ***Socijalna psihologija*** se bavi socijalnim aspektima psihičkih pojava i psihološkim aspektima socijalnih pojava. Kao što u tumačenju društvenih pojava treba uvažiti psihološke faktore, tako je prilikom proučavanja psiholoških pojava i procesa neophodno uvažiti njihovu društvenu uslovljenost.
- Sagledavanje uticaja socijalne sredine na razvoj ličnosti, kao i psiholoških aspekata različitih vidova komunikacije i interakcije u vaspitno-obrazovnom procesu trebalo bi da doprinese poboljšanju kvaliteta komunikacije u nastavi i obrazovanju u cjelini.
- ***Psihologizam*** - procjenjivanje psiholoških faktora u objašnjenju društvenih fenomena.
- ***Sociologizam*** - shvatanje po kojemu se svi fenomeni ljudskog društva mogu objasniti sa stanovišta njihove društvene uslovljenosti.
- Jednostranosti oba pristupa mogu se izbjeći ukoliko se psihološki i društveni fenomeni razmatraju u njihovom jedinstvu i međusobnoj povezanosti.

SOCIOLOGIJA OBRAZOVANJA I EKONOMIKA OBRAZOVANJA

„Ulaganje u obrazovanje je esencija dugoročnog ekonomskog i društvenog razvoja i mora da opstane u vremenu kriza.“

Žak Delor: *Obrazovanje skrivena riznica*

- ***Ekonomika obrazovanja*** je jedna od novijih naučnih disciplina koja se bavi pitanjima obrazovanja.
- **Ekonomski značaj obrazovanja** je u dužem vremenskom periodu potcjenjivan, jer se obrazovanje posmatralo kao dio neproizvodne sfere društvenih djelatnosti.
- Ekspanzija i **porast značaja obrazovanja u savremenom svijetu uticali su na konstituisanje ekonomike obrazovanja.**
- U središtu proučavanja ekonomike obrazovanja je odnos obrazovanja i sistema materijalne reprodukcije društva.

- **Ekonomika obrazovanja istražuje ekonomske aspekte obrazovanja** Kao osnovna područja njenog istraživanja izdvajaju se: obrazovanje i ekonomski razvoj; ekonomska efikasnost obrazovanja; doprinos obrazovanja društvenom i ekonomskom rastu, razvoju proizvodnih snaga društva, porastu produktivnosti rada; planiranje i finansiranje obrazovanja.
- Na promjene u oblasti obrazovanja značajno je uticala *naučno-tehnološka revolucija*, koja, prema Deloru, kreira nove vidove socijalizacije, pa čak i *nove tipove individualnog i kolektivnog identiteta*.
- I pored brojnih prednosti koje donosi uvođenje novih tehnologija, ovaj vid razvoja ***nosi u sebi i izvjesnu dozu straha, neizvjesnosti i rizika***, što implicira povlačenje i izolaciju značajnog broja ljudi; pojavu dispariteta između društava koja su uspjela da se prilagode novim tehnologijama i onih koja u tome nijesu uspjela; sve veći jaz između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju.

- Porast brige za obrazovanje i veća ulaganja u školstvo nijesu presudno uticali na otklanjanje uzroka **krize obrazovanja**, niti su doprinijeli smanjenju socijalnih razlika.
- Količina informacija i novog znanja sve više se povećava, dok praktična primjena postojećeg znanja sve brže *zastarijeva*. Značajno se mijenja obrazovna struktura zaposlenih, kvantitativnu ekspanziju obrazovanja prati reprodukcija društvenih nejednakosti, pad kvaliteta obrazovanja i porast nezaposlenosti.
- Osnovne ekonomske probleme obrazovanja, Flere (1976: 58) sažima na sljedeća tri:
 - 1) *definisanje* društvenih potreba za vrstama i kvantitetom obrazovanja,
 - 2) određivanje veličine i udjela fonda sredstava iz nacionalnog dohotka za obrazovanje, i
 - 3) racionalna upotreba tih sredstava u cilju optimalnog zadovoljenja ciljeva obrazovnog procesa.

- Empirijska istraživanja pokazuju da društva koja više ulažu u obrazovanje i inovacije imaju veći porast nacionalnog dohotka. Međutim, nastojanje da se obrazovanje posmatra isključivo sa ekonomskog aspekta vodi ka jednostranostima, pri čemu se potcjenjuju drugi pristupi.
- Proučavanje odnosa između materijalnih činilaca i efikasnosti obrazovanja, s jedne strane, i društvenih uslova koji utiču na funkcionisanje obrazovnog sistema, na drugoj, upućuje na trajnu saradnju i povezivanje rezultata do kojih dolaze ekonomika obrazovanja i sociologija obrazovanja.
- S. Gvozdenović: *Sociologija obrazovanja* (str. 25-37)